УКРАЇНЦІ В РОСІЙСЬКІЙ АРМІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Микола ГЛУШКО
аспірант ННДІУВІ

Анотація. *У статті досліджуються прояви самоідентифікації українських воїнів у російській армії протягом Першої світової війни. На початку конфлікту вони вважали себе частиною загальноімперського національного організму, але в ході війни відбувся процес пробудження української національної свідомості, кульмінаційним моментом якого стала українізація на фронтах. Українізовані частини виявилися одними з небагатьох підрозділів російської армії, яким вдалося зберегти боєздатність. Проаналізовано прецеденти взаємодії українців з Наддніпрянщини та Галичини і Буковини під час окупації краю російськими військами.*

Ключові слова: *Перша світова війна, самоідентифікація, російська армія, українізація, окупація, українське питання.*

Перша світова війна (1914–1918 рр.) стала, безперечно, конфліктом небаченого масштабу, що вимірювався не лише в колосальних руйнуваннях та величезною кількістю залучених матеріальних і нематеріальних ресурсів. Сама назва війни говорить про те, що вона мала інший характер, ніж усі попередні війни. Світова війна означала глобальний конфлікт. Людство через обставини слабкого розвитку комунікацій на початку XX ст. жило ізольованими групами порівняно з сьогоденням. Перша світова війна апріорно мала нести в собі негативні наслідки як для людства в цілому, так і для українства зокрема: український народ на момент проголошення війни не лише не мав власної держави, він навіть не перебував на території одного політичного суб'єкта-держави. Частина українців проживала в Російській імперії, частина – в межах Австро-Угорщини. Ці держави воювали між собою. Незважаючи на всі негативі явища, які несла з собою війна, вона мала також низку позитивних аспектів. Конфлікт континентального масштабу вплинув на глобалізаційні процеси: мільйони людей різних етносів, національностей та віросповідань вперше зустрілися під час бойових дій. Лише тотальна війна дала змогу відбутися саме такому діалогу цивілізацій, який проходив не лише «згори», але й «знизу». Українці брали активну участь у даному конфлікті. Світова війна дала змогу винести «українське питання» на світовий рівень (за українські землі точилися жорстокі бої навіть після закінчення Першої світової війни). На міжнародну арену вийшло також українство, яке зі зброєю в руках проявляло національний характер та пробудження національної свідомості на очах у всього цивілізованого людства.

Позиція українців, що жили на теренах Російської імперії на початку війни, майже не відрізнялася від загальноросійських тенденцій. Через ці обставини українці з Наддніпрянської України не виявляли власної національної ідентичності. Втім як наслідок Лютневої революції 1917 р. у Росії почалися процеси українізації в армії та пробудження української національної свідомості. Українці, котрі воювали в лавах російського війська під час Першої світової війни, стали авангардом збройних сил України в роки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Проте вияви їхнього національного характеру до 1917 р. потребують окремого аналізу, оскільки еволюція української національної свідомості

відбувалася саме під час війни. Рівень, специфіка, розвиток самоідентифікації українців дали їм змогу не розчинитися у вирі світової війни і зберегти власні національні особливості, незважаючи на віддаленість та відірваність від батьківщини. Говорячи про українців у Російській імперії в територіальному плані, слід зазначити, що ми будемо брати до уваги не лише ті губернії, які традиційно вважаються українськими (Волинська, Подільська, Київська, Чернігівська, Полтавська, Херсонська, Харківська, Катеринославська і Таврійська), але й ті території Російської імперії, більшість населення яких становили українці (насамперед, йдеться про Кубань).

Метою цієї статті є дослідження специфіки самоідентифікації українців в російській армії під час Першої світової війни. Основні завдання полягають у визначенні чисельності українців у російській армії, рівня їхньої самоідентифікації та висвітленні й аналізі особливостей поведінки саме воїнів-українців на прикладі стосунків російських військових та мирного населення Галичини і Буковини під час окупації краю російською армією.

Джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали Центрального державного історичного архіву в місті Києві [*16-19*; *20-25*] та мемуари видатних діячів цього періоду [*1*, *5*, *8*, *11*]. Щодо архівних матеріалів йдеться насамперед про документи російської окупаційної адміністрації, а саме такі фонди, як 361 – «Канцелярія військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни», 363 – «Штаб військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни». Тут містяться документи, в яких констатуються факти взаємодії мирного населення Галичини і Буковини та російських військових в усіх її проявах. Зокрема, документально зафіксовані випадки агресії російських солдатів, їхня погромна діяльність, а також приклади мирної співпраці військових та цивільного населення.

Дослідження подій Першої світової війни розпочалися ще до її завершення. Незважаючи на відсутність комплексної фундаментальної праці про власне ідентифікацію українців під час Першої світової війни, окреслена нами тематика порушувалася вже тоді.

Д. Дорошенко – історик та безпосередній учасник подій (був обласним комісаром Галичини і Буковини в 1917 р.) – торкається питання стосунків мирного населення окупованих росіянами територій підавстрійської України. Дослідник зосереджує увагу на неприйнятній поведінці загарбників, втім не зазначаючи, що значна частина їх мала українське етнічне походження. Він також звертає увагу на еволюцію української національної свідомості в ході Першої світової війни [*4*].

Праця М.Головіна [*3*] надзвичайно глибоко аналізує склад російської армії, в тому числі територіальний, віковий. Зроблено також детальний аналіз втрат Російської імперії не лише в пропорційному, але й і в територіальному плані. Завдяки праці М.Головіна ми можемо стверджувати, що вихідці з українських губерній воювали набагато звитяжніше, ніж, наприклад, вихідці із губерній європейської Росії.

У роботі К.Залеського [*6*] подано комплексні відомості про видатних військових діячів Першої світової війни та про військові частини противників, зокрема, формування військових частин Російської імперії в територіальному розрізі.

У монографії А.Буравченкова [*2*] досліджується процес якісної зміни складу російського офіцерства протягом війни та його вплив на деградацію армії в 1917 р., окреслюється національна та соціальна градація офіцерського корпусу Російської імперії.

Праця І.Карпинця [*7*] присвячена історії галицьких військових з'єднань у період Першої світової та громадянської воєн. Автор аналізує становище підавстрійської України напередодні Першої світової війни та розглядає події 1914 р., насамперед репресії австро-угорського уряду під час відступу на початку війни і діяльність російської окупаційної адміністрації. Він порівнює каральні акції проти українського населення як з боку Австро-Угорщини, так і з боку Росії.

В.Любченко [*9*] у своїй статті розглядає процес зміни влади на території окупованих росіянами Галичини та Буковини внаслідок Лютневої революції 1917 р., окреслює його позитивні та негативні наслідки.

Дослідженню єврейських погромів як ключового аспекту особливостей російської окупації Галичини присвячена праця В.Сергійчука [*15*]. Автор намагається розкрити сутність і причини не лише погромів, а й антисемітських настроїв російської армії в цілому. В.Сергійчук наполягає на тому, що юдофобські настрої були нав'язані солдатам російської армії зверху, зокрема офіцерами. На основі архівних матеріалів проаналізовано витоки антисемітизму і в середовищі воїнів-українців.

Для оцінки кількості українців у російській армії насамперед визначимо їхню чисельність на території імперії. Згідно з переписом населення 1897 р. українську мову вважали рідною більше 22 млн. осіб з 125 млн. усього населення [*13*]. Тих же, хто вважав рідною мовою російську, було не набагато більше – 55 млн. [*13*]. Українці були другою за чисельністю етнічною групою імперії після росіян.

Щодо кількості українців у російській армії варто зазначити, що тут їх відсоткове співвідношення буде набагато більшим, ніж в імперії. За російським законодавством того періоду від військової служби були звільнені інородці Середньої Азії та представники деяких етнічних груп Кавказу, корінне населення Сибіру і фіни [*3*]. Українці до цієї категорії не входили.

З початком світової війни Росія зіткнулася з гострою проблемою мобілізації. Незважаючи на велику чисельність населення, через обставини його розпорошення по імперії та незадовільний стан залізничного сполучення мобілізація в країні успішно не пройшла. Повністю укомплектувати військові частини вдавалося лише в тих військових округах, які розташовувалися недалеко від лінії фронту (Київський та Одеський військові округи). Таким чином, українські території стали найближчим тилом Росії. Звідти постійно постачалося продовольство, інші стратегічні ресурси місцевого виробництва, а також мобілізовувались солдати. Оскільки більшість українців були зайняті в сільському господарстві, мобілізація їх до війська була широкомасштабною. А робітники, насамперед важких галузей промисловості, призивалися на війну останніми [*3*, 86, 112].

Володимир Кедровський, заступник голови Українського Генерального Військового Комітету

в 1917 р. та безпосередній організатор проведення українізації в російській армії, зазначає: «Під час першої світової війни в російській армії було більше шести мільйонів вояків, змобілізованих з України. Вся маса змобілізованих українців була здебільшого скупчена на фронтах проти осередніх держав. Всі ті російські найкращі бойові частини, що називалися Сибірськими, Туркестанськими, Фінляндськими і т. д. стрілковими полками, складалися майже виключно з українців. Так само російська Петербурзька, Московська та Варшавська гвардії, а також різні ґренадирські полки і т. д. складалися або виключно, або переважно з українців. До того треба додати кінноту й артилерію та спеціальні технічні військові частини, то стане зрозумілим, що стрижень боєздатної російської армії становили українці» [*7*, 25].

На початок 1917 р. із 6798 тис. комбатантів діючої російської армії і 2260 тис., що перебували в запасних частинах, українці становили 3,5 млн. Тобто майже на 40% російська армія складалася з українців. Третина російської армії (25 корпусів) розташовувалась в Україні. Південно-Західний фронт (Особлива, 7-ма, 8-ма і 11-та армії) на 1 квітня 1917 р. нараховував 2315 тис. солдатів і офіцерів, а з тиловими закладами і установами – 3265 тис., з яких 1,2 млн. осіб – українці. Румунський фронт (4-та, 6-та і 9-та армії, а з 25 червня – передислокована 8-ма) нараховував 1007 тис., а з тиловими – 1500 тис. солдатів і офіцерів, 30% з яких були українці [*7*, 34].

Військових частин, сформованих лише з українців (за винятком кубанських козаків), у російській армії не було. Незважаючи на це, як писав В.Кедровський, «в армії існувала тенденція зосереджувати український елемент по змозі в суцільних частинах, виходячи з засновку, що творення національно-українських частин не шкодило боєздатності російської армії, а навпаки, скріплювало б її. З уваги на загрозу окупації ворожими арміями в першу чергу України, вказувано на вояків українців, як найкращих оборонців землі, на якій вони народились. Тоді ще не думано про політичну концепцію-орієнтацію України на центральні держави» [*7*, 41].

Відсоток від загальної кількості населення призваного в армію в українських губерніях (11,28%) був вищий, ніж всеросійський (11,2%) та з європейської Росії (11,1%), і нижчий лише від білоруського – 12,5%. Серед прямих бойових втрат на українські губернії, разом з Кубанню, припадає більше 200 тис. осіб з 700 тис. загальноімперських. Втрати серед вихідців з російських губерній складають більше 400 тисяч, приблизно по 50 тисяч припадає на мобілізованих з польських та білоруських губерній [*3*, 121].

Незважаючи на те, що під час перепису населення українці визначали власну окремішність від росіян за мовним критерієм, у критичний період глобального конфлікту, особливо на початку Першої світової війни, їхня поведінка принципово не відрізнялася від поведінки великоросів. Країну охопило небачене до цього патріотичне піднесення. Ось як згадує про війну у власних спогадах лідер партії російських кадетів П. Мілюков: «Сказать просто, что она была «популярна», было бы недостаточно» [*11*]. По всій країні проводилися патріотичні маніфестації, в армію записувалася величезна кількість добровольців. Наддніпрянська Україна на той час, як уже зазначалося, була охоплена загальноросійською хвилею патріотичного піднесення. Ісаак Мазепа, видатний діяч національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., історик, згадуючи даний період, констатує факт не лише тотального занепаду українського національного руху (припинилася навіть боротьба за автономію), але й злиття духу українського народу із загальноросійським. Причини цього він вбачав у тому, що український народ на 1914 р., перебуваючи значний період під російським пануванням, став тепер тісно пов'язаним з російським народом не лише політично та економічно, але й культурно [*10*, 9]. Про патріотичне піднесення під час мобілізації говорить і Д. Дорошенко [*4*, 4]. С. Петлюра, який згодом став уособленням українського національного руху, в 1914 р. зайняв відверту проросійську позицію. Ситуація 1914 р. демонструвала те, що більшість українців відчували себе одним цілим із загальноімперським національним організмом.

У боях Першої світової війни українці проявляли відвертий героїзм. Зокрема, відсоток полонених серед загальних втрат мобілізованих з українських губерній був нижчим, ніж з губерній Центральної Росії: 33–38% проти 35–48% [*3*, 174–175]. Ці показники щодо мобілізованих з Кубані виявилися найнижчими в імперії – 15% [*3*, 174–175]. Мала кількість полонених і, відповідно, велика вбитих і поранених однозначно свідчить про високий бойовий дух вихідців з України, їхнє бажання воювати і вмирати за ті цілі, які поставила в цій війні Росія. Для порівняння, відсоток втрат мобілізованих з прибалтійських і польських губерній майже завжди сягає більше ніж 50% [*3*, 174–175]. Той факт, що населення Польщі і сучасних країн Балтії на той час було налаштоване проти Росії і намагалося здобути державну самостійність, є загальновідомим.

Бойові здібності російського воїнства, у тому числі й українців у його складі, під час Першої світової війни були на високому рівні, незважаючи на технічну недолугість імперської армії. Щодо вміння воювати саме українців можна згадати той факт, що на початку кампанії в Галичині 8-а армія генерала О.Брусилова тривалий час здійснювала наступ у складі трьох корпусів замість чотирьох. Задіяні корпуси були сформовані в Київському та Одеському військових округах – 7-ий, 8-ий і 12-ий [*14*]. Протягом 1914 р. 8-ій армії вдалося добитися успіху в боях, наслідком яких стало беззбройне взяття Львова. Ще яскравіше демонструє бойові здібності саме українців у російській армії той факт, що під час червневої кампанії 1917 р. українізованим частинам вдалося здійснити прорив австрійського фронту, в той час як інші російські війська, просякнуті більшовицькою агітацією, відмовлялися навіть іти в атаку [*8*]. Окремо варто згадати кубанських козаків, які являли собою елітну частину російської армії. Згідно з переписом населення 1897 р. українці становили більшість населення Кубані [*13*]. Протягом війни втрати кубанців складали лише трохи більше 3 тисяч осіб [*3*, 174–175], що свідчить про неабияку військову майстерність нащадків запорізьких козаків.

Отже, українці, будучи другим за чисельністю етносом Російської імперії, з початком Першої світової війни опинилися в епіцентрі глобального конфлікту, репрезентуючи як елітні частини російської армії, так і ті, що через обставини

максимальної близькості українських земель до лінії фронту перебували в авангарді бойових дій. Імперське командування не сумнівалося в лояльності українців до корони Романових, що довела хвиля загальноросійського патріотичного піднесення, яка прокотилася і по території України.

Російська влада пропагувала захоплення своїми військами Галичини як акт визвольної дії, збирання російських земель, продовжування справи Івана Калити. Представники генералітету свято вірили у визвольний характер війни і сподівалися на відповідне ставлення вояцтва до населення. Зокрема, командуючий 8-ю армією О. Брусилов говорив з приводу цього: «Я выражаю полную уверенность, что никто из чинов, имеющих честь принадлежать к армии, не позволит себе какого-либо насилия над мирными жителями и не осрамит имя русского солдата. С мирным населением каждый из нас должен обращаться так же, как это было в родной России» [*14*, 69]. Такі ж прагнення декларувалися і у маніфесті Великого князя Миколи Миколайовича (головнокомандуючого російською армією в 1914–1915 рр.) [*4*, 30].

Російська влада, вважаючи українців відгалуженням російського народу, думала, що насамперед у Галичині між військовими та мирним населенням складуться доброзичливі взаємини. Австро-угорське командування також розуміло те, що серед російського воїнства є значна частина українців і населення Галичини та Буковини може поставитися до ворожої армії з симпатією. Через це 13 січня (н. ст.) 1915 р. головнокомандуючий австро-угорською армією ерцгерцог Фердінанд розпорядився припинити антиукраїнський терор, який тривав у 1914 р. на території Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття через необґрунтовані звинувачення українців у «державній зраді» та «симпатіях до росіян». У своєму наказі він зауважив, що не всі українці є зрадниками і що нелюдське ставлення до них призведе до втрати ними прогабсбурзької лояльності. Ерцгерцог боявся, що «населення в австро-угорському воякові буде бачити свого ворога, а в рідній по мові, крові козакові – свого спасителя» [*7*, 65].

І російська, і австрійська влада розуміла, що по обидва береги Збруча живе один і той самий народ, та, на превеликий жаль, більшість українців цього не розуміли. Українці в російській армії бачили на заході лише «австріяків», особливо якщо ті були одягнуті у ворожі мундири. Галичани неприязно ставилися до вояків російської армії, незважаючи на їхню національність, бо ті поводили себе як окупанти. Д. Дорошенко згадує з цього приводу, що ставлення солдатів до мирних жителів загалом було негативним: «ми вас завоювали – значить, все наше: і ви, і все, що у вас єсть» [*9*, 58]. Час від часу вони вчиняли наругу над цивільним населенням: «ґвалтування жінок, грабунки, безглузде нищення садків, городів, засіяного збіжжя» [*5*, 122].

Для самої армії така поведінка її бійців була ганебною, призводила до деморалізації та деградації особового складу. Російський генералітет визнавав факт ганебної поведінки частини своєї армії. О.Брусилов з сумом констатував у власних спогадах: «… должен признать, что, в особенности в первое время… в Восточной Галиции несколько городов было сожжено, а усадьбы имений, попадавшихся по пути, по большей части были сожжены или разграблены. Виновниками этих беспорядков была главным образом наша конница, шедшая впереди… С крайним сожалением должен сказать, что находились и офицеры, которые не брезговали заниматься этим позорным делом» [*1*, 143].

Визначити, якою мірою були причетні власне українці до погромів, достатньо важко, оскільки навіть кількість українців у російській армії можна порахувати лише приблизно. Втім існують незаперечні факти того, що й солдати-українці були причетні до погромної діяльності російської армії в Галичині.

Так, солдати 122-го піхотного полку, грабуючи під Львовом садибу поміщика Людвіга Штадтміллера, загубили зошит, де було зазначено їхні прізвища і чини. За цими даними, ми бачимо, що серед грабіжників було 62% з українськими прізвищами (до уваги ми брали яскраво виражені українські прізвища із закінченнями *-ко, -енко, -ук, -юк*, а також козацькі, зокрема, серед них були такі, як Непийвода, Наливайко, Закутайло, Чайка, Котайгора), 26% з прізвищами різних національностей (без яскраво вираженої української чи російської належності) і лише 12% носіїв ортодоксальних російських прізвищ (*-ін, -ов, -єв*) [*23*].

Після Лютневої революції 1917 р. подібні акції траплялися частіше і мали набагато агресивніший характер та ширший масштаб. У квітні 1917 р. солдати 258 піхотного полку, більшу частину яких становили українці [*8*], намагалися погромити спиртовий завод у місті Радуц у Галичині [*17*].

Найбільшу агресивність виявляли кубанські козаки. Зокрема, в 1914 р. у Львові в центрі міста вони вбивали та грабували мирне населення протягом кількох днів поспіль, незважаючи на час доби [*18*, 3].

10 жовтня того ж року під Львовом вони зустріли місцевого жителя Омеляна Ціховського, змусили його роздягтися, пограбували і жорстоко побили [*24*].

Звісно, не лише кубанці здійснювали подібні акції. Агресивна поведінка була притаманна всьому козацтву: кубанському, донському, оренбурзькому. Так, останні «спромоглися» ще в 1914 р. погромити ціле містечко Глиняни [*22*, 11].

З іншого боку, незважаючи на жорстоку поведінку російського воїнства та українців у його середовищі, солдатська агресія була спрямована насамперед проти місцевих поміщиків та євреїв. Певною мірою даний вектор погромної діяльності обмежував знущання українців Наддніпрянщини над галицькими українцями. Стосовно антисемітизму варто додати, що він був притаманний не лише середовищу неосвіченої солдатської маси, але й офіцерству (частина офіцерів були членами чорносотенних організацій або співчували їм). Крім цього, навіть серед галицьких та буковинських українців побутовий антисемітизм мав місце. Український історик В.Сергійчук, досліджуючи єврейські погроми, констатував, що українцям у російській армії був притаманний антисемітизм, прищеплений шовіністично налаштованим російським офіцерством [*15*, 57]. Перший єврейський погром, здійснений російським воїнством, проходив 27 вересня 1914 р. у Львові, тоді було вбито 49 людей. Апофеозом єврейських погромів у Галичині під час Першої світової війни стали події у Калуші в 1917 р. Як згадує Д.Дорошенко, тоді «здеморалізовані солдати, упившись найдених

в Калуші горівок і всяких трунків, кинулись грабити і розбивати крамниці, приватні й громадські будинки, мордувати людей, насилувати жінок. Від погрому потерпіли майже виключно українці й жиди. Солдати були п'яні, офіцери від них ховались» [*5*, 132].

Стосунки між окупантами та окупованими не обмежувалися лише погромами, розбоями і тотальним знущанням солдатів над місцевим населенням. З початком війни галичани симпатизували російській армії через обставини австрійського терору. У 1914 р. мешканці прикордонних районів Галичини почали тікати цілими селами до Росії. Зокрема, так вчинили жителі населених пунктів Передритіхи, Сулими, Скоморохи [*7*, 65]. Російські війська допомагали місцевим дітям. Війна надзвичайно боляче вдарила по дітях окупованих територій. Багато їх залишилося без батьків, які гинули на фронтах або перебували у діючій армії за Карпатським хребтом. Багато опинилося без даху над головою. Безпритульним дітям допомагали російська армія та організація Червоного хреста [*20*]. Російська окупаційна адміністрація була глибоко занепокоєна плачевним становищем українських дітей: «…в Черновцах русский элемент (тобто українці. – М.Г.) самый забитый и самый беспомощный… о еврейских и польских детях есть кому позаботится. В городе осталась большая часть польской и еврейской интеллигенции, у них есть своя организация, и им помогают поляки и евреи из России» [*16*, 21–22]. Велика кількість дітей опинилася в районі бойових дій, де вони мандрували разом із російськими військовими частинами [*21*, 37, 40]. Українці, репрезентуючи третину бойового складу російської армії, безперечно, були задіяні в її благодійній діяльності.

Таким чином, беручи до уваги той факт, що з початком світової війни українське населення Російської імперії перебувало під впливом російської патріотичної ейфорії і духовно являло собою лише частину загальноімперського організму, його поведінка під час окупації Галичини і Буковини нічим не відрізнялася від поведінки воїнів-росіян, незважаючи на те, що населення окупованих регіонів було українським. Українці займалися як погромною, так і благодійною діяльністю. Втім з початком Лютневої революції 1917 р. діяльність свідомої частини українців у російській армії почала кардинально відходити від загальноросійських тенденцій: українізовані війська під час літньої кампанії 1917 р. виявилися чи не єдиними частинами російської армії, які спромоглися не лише зберегти боєздатність, але й здійснити прорив австро-угорського фронту в районі Калуша. Вони також не піддавалися впливам більшовицької агітації, яка в той час остаточно деморалізувала російське військо, спричинивши масове дезертирство. Саме дезертири в 1917 р. займалися погромною діяльністю та наругою над мирним населенням Галичини і Буковини. Під час липневого контрнаступу австро-німецьких військ дезертирство росіян дійшло небачених масштабів. Головнокомандуючий Південно-Західним фронтом у 1917 р. Лавр Корнілов боровся проти такого явища найрадикальнішими заходами. На фронті для боротьби з дезертирами стихійно почали формуватися так звані «батальйони смерті» і навіть жіночі батальйони. Їхня діяльність була вражаючою. Наприклад, за одну ніч біля Підволочиська такий батальйон затримав 12 тис. дезертирів. Їх розстрілювали, а на трупи ліпили ярлики з написом «дезертир». Дезертири не лише розкладали армію, але й знущалися з мирного населення. Як зазначав М.Головін: «Эти бегущие толпы дезертиров, предводимые большевиками, производили по пути величайшие зверства. Они убивали попадавшихся офицеров, грабили местных жителей, насиловали женщин и детей под большевистский крик «режь буржуя!» [*3*, 368].

Отже, під час Першої світової війни українці становили близько третини складу російської армії. З українців складалася більшість елітних бойових підрозділів імперії. Російське командування позитивно ставилося до них і допускало створення частин, в яких українці становили більшість особового складу, вважаючи, що створення таких частин сприятиме піднесенню їхнього бойового духу.

В армії українці ідентифікували себе як окрему етнічну групу (принаймні на лінгвістичному рівні), але на початку світової війни їхня поведінка принципово нічим не відрізнялася від поведінки росіян.

Незважаючи на спільність етнічного походження українців Наддніпрянщини та українців Галичини, перші з початком війни не могли усвідомити цього факту. Тому поведінка воїнів-українців на території Галичини і Буковини включала в себе погромну діяльність. Втім через обставини крайньої бідності українців Австро-Угорщини солдатська агресія була спрямована головним чином проти євреїв, поляків і німців, котрих можна було грабувати. Після Лютневої революції 1917 р., незважаючи на ескалацію солдатської агресії, частина українців російської армії, передусім внаслідок процесу українізації армії, не піддавалася тенденціям радикалізації погромної діяльності, зберігаючи бойову здатність особового складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брусилов А.А. Мои воспоминания. – Минск, 2003. – 432 с.

2. Буравченков А.О. Офіцерський корпус російської армії в роки Першої світової війни. – К., 2011. – 376 с.

3. Головин Н.Н. Военные усилия России в мировой войне. – М., 2001. – 440 с.

4. Дорошенко Д.І. Історія України 1917–1923 рр. – Т.1: Доба Центральної Ради. – К., 2002. – 320 с.

5. Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє минуле. – К., 2007. – 632 с.

6. Залесский К.А. Первая мировая война. – М., 2000. – 527 с.

7. Карпинець І.І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. – Львів, 2005. – 376 с.

8. Кедровський В. 1917 рік: Спогади члена укр. військового генерального комітету і товариша секретаря військових справ у часи Української Центральної Ради. – Вінніпег, 1967. – 734 с.

9. Любченко В.Б. Обласний комісаріат Галичини і Буковини // Проблеми історії України XIX - початку XX ст. – Випуск 8. - К., 2004. - С. 50–73.

10. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – 608 с.

11. Милюков П.Н. Как принята была война в России? // Воспоминания. – М., 1991. - С. 157–162.

12. Мировая война в цифрах. – М.–Л., 1934. – 128 с.

13. Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / Под ред. Н.А.Тройницкого. – Т. II: Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года. – СПб., 1905. – http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0

14. Ростунов И.И. Генерал Брусилов. - М., 1964. – 245 с.

15. Сергійчук В. Погроми в Україні 1914–1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, приховуваної в радянських архівах. – К., 1998. – 543 с.

16. Центральний державний історичний архів в місті Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 1988 / О взимании 10% сбора с кинематографов гор. Черновиц в пользу бедного населения. 27.02.–30.04. 1917. – 12 арк.

17. ЦДІАК. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 2221 / О поджоге и разгроме в гор. Радуц спиртоочистительного завода. 23–14.04.1917. – 11 арк.

18. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 101 / О разбойном нападении учиненным в г. Львов 4 и 5 ноября 1914 воинскими чинами на лиц проезжавших по Лычаковской улице и сопровождавшемся убийством двух. 14–19.10.1914. – 176 арк.

19. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 17 / Прошение об уплате денег за бесплатную реквизицию и возмещение убытков нанесенных проходившими русскими войсками. 19.09– 27.11.1914. – 224 арк.

20. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 61 / С прошением частных лиц о задержании сбежавших детей. 16. 03–25.06.1915. –49 арк.

21. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 70 / Секретная переписка. 9.01–27.12.1915. – 129 арк.

22. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 86 / О беспорядках в м. Глиняны. 13.04–20.05.1914. – 265 арк.

23. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 93 / Об ограблении неизвестными нижними чинами фермы Людвига Штадтмиллера. 8–12. 07.1915. – 1 арк.

24. ЦДІАК. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 94 / Об ограблении жит. г. Львова Емельяна Цихоцкого. 10–15.07.1915. – 1 арк.

25. ЦДІАК. – Ф. 375. – Оп. 1. – Спр. 5 / Отчет военно-прокурорского надзора. 18.01–1.08.1915. – 2 арк.

Николай Глушко

Украинцы в российской армии во время Первой мировой войны

Аннотация. *В статье исследуются проявления самоидентификации украинских воинов в российской армии во время Первой мировой войны. В начале конфликта они считали себя частью общеимперского национального организма, но в ходе войны произошел процесс пробуждения украинского национального сознания, кульминацией которого стала украинизация на фронте. Украинизированные части оказались одними из немногих подразделений российской армии, которым удалось сохранить боеспособность. Проанализированы прецеденты взаимодействия украинцев с Надднепрянщины и Галиции, Буковины во время оккупации края русскими войсками.*

Ключевые слова: *Первая мировая война, самоидентификация, русская армия, украинизация, оккупация, украинский вопрос.*

Mykola Glushko

Ukrainians in Russian army during World War I

Annotation. *Displays of Ukrainian warriors in Russian army self-identification during World War I are researched in the article. At the beginning of the conflict they considered themselves a part of general imperial national organism, but during the war the process of Ukrainian national consciousness awaking happened, culmination of which became Ukrainization on fronts. Ukrainian units became one of not many subdivisions of Russian army, which managed to maintain fighting efficiency. Precedents of interaction of Ukrainians from Naddnipriansh yna, Galychyna and Bukovyna during the occupation of the land by Russian army are analyzed.*

Key words: *World War I, self-identification, Russian army, Ukrainization, occupation, Ukrainian question.*